

Mindennapi nyelvjárásunk¹

Az utóbbi években jelentős mértékben nőtt azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek a nyelvhasználat regionális meghatározottságának iskolai kezeléséhez és a nyelvjárástani ismeretek élményszerűbb tanításához kínálnak segítséget. Azon túl, hogy az anyanyelvi órák egyik kötelező témaköréről és egy lehetséges érettségi tételről van szó, miért fontos foglalkoznunk ezzel a jelenséggel napjainkban, és hogyan tehetjük meg eredményesen?

Ha valamiről kevés ismeretünk van, az általában tévhithez vezet. A tévhiteken alapuló viselkedés pedig olykor a legjobb szándék mellett is ártalmas lehet. A regionalizmusokkal, azaz a nyelvhasználat regionális eredetű jegyeivel kapcsolatban élő egyik legnépszerűbb tévhit, hogy ezek hibás formák, mert eltérnek a köznyelvi szabályoktól. Utóbbi, azaz a standardtól való eltérés valóban igaz, ez azonban önmagában még nem jelenti azt, hogy hibásak is lennének. A szociolingvisztikai, leíró (és nem előíró) szemlélet ugyanis megkülönbözteti a köznyelvi rendszer szabályait a nyelvjárási rendszerek szabályaitól, és egy norma helyett több normával számol. Tény, hogy a presztízsváltozat a köznyelv, ezért tanítjuk erre a tanulókat is. Ehhez azonban nem kell elfeledtetnünk velük saját anyanyelvváltozatuk elemeit és szabályait, hanem a köznyelvet emellett, egyiket a másikhoz hasonlítva is elsajátíthatják. A tanulók metanyelvi ismeretei is bővülnek azáltal, ha megtanítjuk, mi a különbség saját nyelvjárási hátterük és a köznyelv hangtana, alaktana és szókincse között, és arra, hogy tudatosan használják egyik vagy másik regisztert beszédpartnertől és közléshelyzettől függően. Míg ha csupán egyszerűen felcseréljük nyelvjárási jegyeiket a standardra, azzal nemcsak helyi és familiáris identitásukat kérdőjelezzük meg, hanem bizonytalan nyelvhasználókká is tesszük őket: akinek a nyelvérzéke azt diktálja, hogy a *csípős* rövid *i*-vel vagy hogy a *posta* hosszú *ó*-val írandó, vagy hogy az *-e* partikula a tagadószó után kerüljön, annak több magyarázatra van szüksége pusztán a kijavításon túl. Ezt a magyarázatot pedig könnyen megadhatja a nyelv területi alapú változatosságával való ismerkedés és a tanulók anyanyelvi tudatosságának a fejlesztése.

A nyelvjárásokkal kapcsolatos másik tévhit, hogy csak iskolázatlan, idős, falusi emberekre jellemző ma már, hiszen aki iskolába jár, az megtanulja a köznyelvet, és a magasabb végzettséget elváró munkakörök is annak használatára ösztönzik, még ha gyermekkorában volt is nyelvjárási háttere. Való igaz, az iskola egyik szerepe a köznyelv elsajátíttatása, továbbá minél előbb és tartósabban elhagyja valaki a nyelvjárást adó szűkebb pátriát, általában annál inkább alkalmazkodik új környezete beszédmódjához. Az is igaz, hogy a legfeltűnőbb nyelvjárási jegyeket sok esetben olyanoktól lehet hallani, akiknek kevésbé volt lehetőségük vagy szükségük arra életük során, hogy megtanulják és használják a köznyelvet. Mindez azonban nem zárja ki azt, hogy iskolázott, fiatal, városban élők beszédében is észlelhessünk az adott régióra jellemző sajátosságokat, ha nem is az összeset, hiszen a sokféleség minden élő nyelv természetes velejárója. Számos

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a tanulmány elkészítésekor a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült.

tanulmány igazolja a regionalizmusok számottevő jelenlétét napjainkban, de a mindennapokban is megtapasztalhatná minden beszélő a saját fülével is – ha tudná, hogy éppen azt hallja. A legtöbben viszont csupán nyelvi hibaként észlelik a különbözőségeket, amiket sokan előszeretettel ki is javítanak mások nyelvhasználatában (miközben a „tájszólás”-t szépnek és értékesnek tartják – pontosabban azt, amit az alatt értenek). Nem hibázik, nem idős és nem iskolázatlan, hanem nyelvjárási háttérű a diftongusokat ejtő tokaji borász (*jou* 'jó'), a nyílt *e*-vel beszélő veszprémi informatikus (*Vászprém*), a hódmezővásárhelyi recepciós, akinek a *meg* igekötő *mög*, a badacsonyi gimnazista, aki szerint a kutya *tutol*, amikor a holdat látja, és az a tanár is, akit születési helyéről egy távolabbi régióba költözve „Jösztek Marika néni”-nek csúfoltak diákjai az új közegeben szokatlan szavajárása után. Az is előfordulhat, hogy ezeknek az embereknek semmilyen más feltűnő nyelvjárási eredetű sajátosság nem különbözteti meg a beszédét a köznyelvtől, és az is lehet, hogy a figyelmes dialektológus továbbiakat is fel tudna még jegyezni tőlük. Az tehát, hogy a nyelvjárási beszédmód az elmúlt évtizedek urbanizációs és mobilizációs folyamatainak a hatására visszaszorult, közel sem jelenti teljes eltűnésüket a mindennapi nyelvhasználatból: nem is volna életszerű, ha valamennyi magyar ember ugyanazt a homogén standardot beszélné mindig és mindenhol.

Mivel tehát a regionalizmusok eltérő mértékben bár, de milliók nyelvhasználatát jellemzik, nem mehetünk el mellettük szó nélkül az iskolában sem. A témával való foglalkozás azonban akkor nyeri el létjogosultságát a modern kor gyermekei számára, és akkor válik igazán hatásossá, ha nemcsak elméletben tanulnak róla, hanem szembesülnek annak mindennapiságával, élményszerűen, változatos módszerekkel, megfelelő tanári segítségnyújtás mellett. A következő sorok ehhez mutatnak be néhány lehetőséget, az egyes tanulóközösségek nyelvi és szociológiai háttéréhez igazítandó ötletet.

Tekintettel arra, hogy a nyelvjárástan témaköre meglehetősen összetett, hiszen a nyelvészet mellett irodalmi, földrajzi, történelmi, zene-, tánc-, film- és egyéb képzőművészeti, de akár gasztronómiai vonatkozásai is vizsgálhatók, érdemes e komplexitást egy tantárgyakon átívelő projekt keretei között feldolgozni. A módszer lehetőséget ad arra, hogy a tanulás ne csupán vagy ne elsődlegesen az iskola falai között történjen, hanem a környék bármely más szociális és kulturális intézményében, de akár a boltban és az utcán, sőt az online térben is, ez pedig elengedhetetlen az élő nyelvhasználatvaló ismerkedés során. A tanulók élőnyelvi adatokat gyűjthetnek a szociolingvisztikai kutatásokban használatos „részt vevő megfigyelés” útján az utca emberétől. De objektív és szubjektív (azaz nyelvhasználati és az azzal kapcsolatos véleményeket közvetítő) nyelvi adatok tucatjaival találkozhatnak naponta a közösségi médiában is: kereshetnek regionalizmusokat ismerőseik bejegyzéseiben, hozzászólásaiban, és különféle csoportok ismeretlen felhasználóitól származó szövegekben is. Például számos „adok-veszek” jellegű csoportban árulnak *hüttőket*, ami a felső nyelvállású magánhangzók rövidülése és az intervokalikus, azaz magánhangzóközi nyúlás írásos megjelenésének – és helyesírási következményeinek – remek példája, de rengeteg esetet találhatnak a diákok a regionális nyelvhasználatra való reflektálásra is, például amikor arról indítanak szavazást egy egyetemista csoportban, helyes-e a *motor* szó *motrot* alakú ragozása (1. kép). A projektmódszer alkalmazása során a pedagógus kilép a hagyományos szerepéből, és direkt beavatkozás helyett tanácsadóként vesz részt a feladatvégzésben, miközben a tanulókat nagyfokú önállóságra neveli. Vagyis bár a projektnek általában kézzelfogható „termék”-ei is születnek, adott esetben például egy nyelvjárástani kiállítás (2. kép) vagy egy hangos-ké-

 létrehozott egy szavazást a [redacted] csoportban.
2 órája •

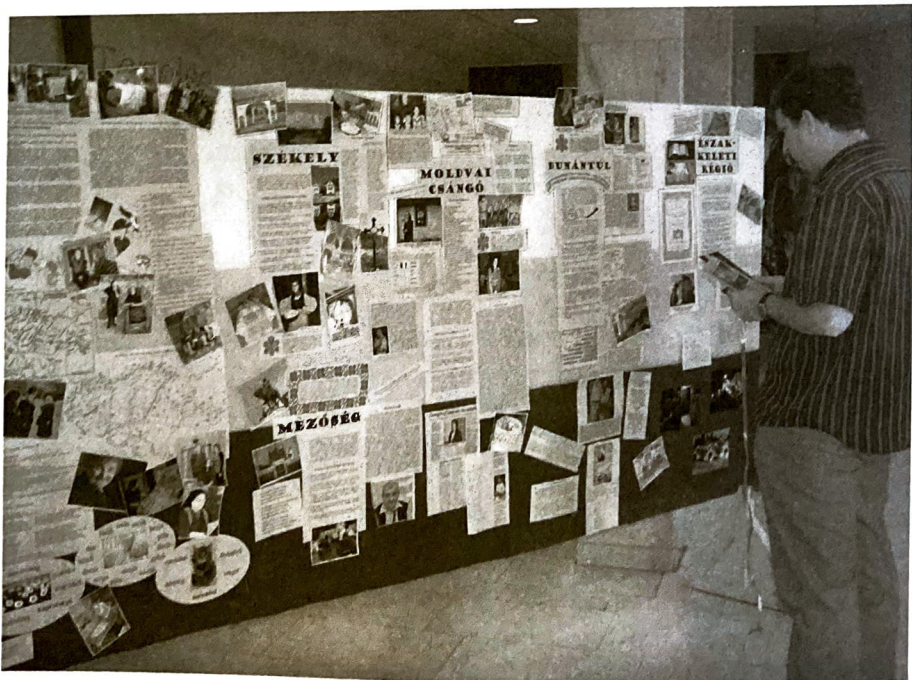
MOTORT vagy MOTROT?
Kellene vennem egy motrot.
Kellene vennem egy motort.

Motort
2551 szavazat

Motortotot
641 szavazat

Motrot
247 szavazat

1. kép

2. kép

pes prezentáció, maga a tevékenység, a tanulók személyiség- és képességbeli fejlődése, attitűd- és magatartásbeli változása is fontos eredmény.

A projektmódszer elterjedése mellett napjaink kedvelt tanítási módszerévé nőtte ki magát a tanulói portfólió is. Közismert, hogy a módszer ma a tanárképzésben kötelezően használatos, és a gyakorló pedagógusok minősítésének is feltétele, de sok más munkakörben is szívesen alkalmazzák. A tanulóktól kért portfóliónak számos célja lehet, például összegyűjtheti egy tantárgy egy időszakban feldolgozott anyagait vagy a tanuló által legjobbnak ítélt munkáit, és tartalmazhatja az iskolai tananyaghoz nem feltétlenül kötődő kutatási dokumentumokat is. A nyelvjárástani ismeretek komplex témáját egy úgynevezett tematikus portfólióban érdemes bemutatni, amely több tantárgyhoz is kapcsolódó ismereteket dolgoz fel. A módszer számos előnye közül néhány: segít kialakítani a pozitív attitűdöt a tanuláshoz és a témakörhöz, a tantárgyakon átívelő, komplex, globális látásmódot és a tudás rendszerezésének a képességét. A reflektív szemlélet és az objektív önkritika képességének fejlesztésével egyúttal demokratikusabb légkört teremthet tanuló és tanár között. Segít megtanulni az önszabályozott tanulást, a határidők tartását, a nagyobb lélegzetű, akár hónapokon át tartó munkára való összpontosítást. A hosszabb-rövidebb írások a tananyagról és a személyes fejlődés megítéléséről, valamint a pedagógussal mint segítővel való párbeszéd a tanulók szóbeli és írásbeli kommunikációs készségeit is

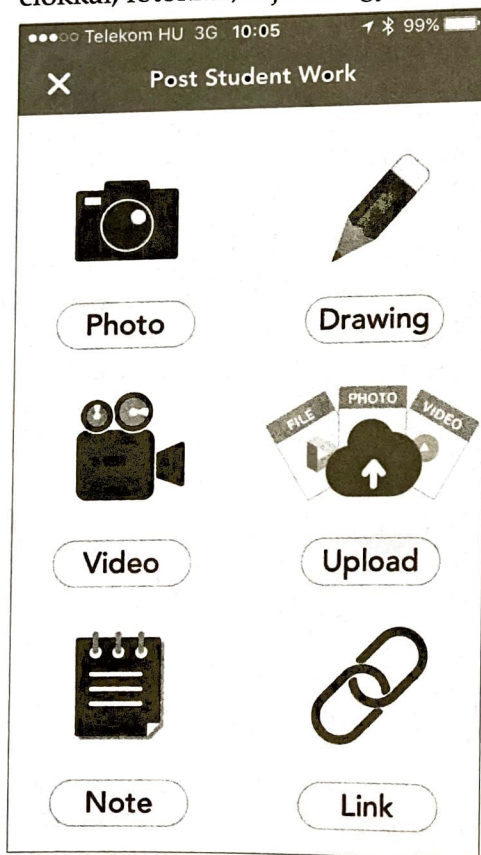
A „nyelvjárási portfólió” elsődleges célja a nyelvjárásokhoz való pozitív – használóként tudatos, észlelőként elfogadó – attitűd kialakítása.

jelentős mértékben fejlesztik. A portfólió a fejlesztő típusú értékelés egyik lehetséges eszköze, amely szintén számos előnnyel jár a minősítő értékeléssel szemben. A „nyelvjárási portfólió” elsődleges célja a nyelvjárásokhoz való pozitív – használóként tudatos, észlelőként elfogadó – attitűd kialakítása. Ehhez kapcsolódó közvetlen cél lehet a nyelv területi változatosságáról tanúskodó információk, nyelvi adatok gyűjtése minél változatosabb fórumokon és eszközökkel. Elsőként annak felismerése és megtapasztalása, hogy a nyelv régióként eltérő változatokban él hangtani, szintaktikai és lexikai szinten egyaránt, majd annak tudatosítása, hogy a variánsok nem helytelenek, strukturálisan nem alacsonyabb rendűek a tanuló által használt, illetve a köznyelvi formánál. A portfóliók elkészülésük után nyilvánossá tehetőek az osztálytársak, a tanulók családtagjai és a többi pedagógus számára, a legjobbakból iskolai kiállítás is szervezhető. De cél lehet a nyelvjárásokkal kapcsolatos tudományos ismeretterjesztés is, ekkor a munkák publicitása még hangsúlyosabb. Egy lehetséges feladatsor a nyelvjárási portfólióhoz:

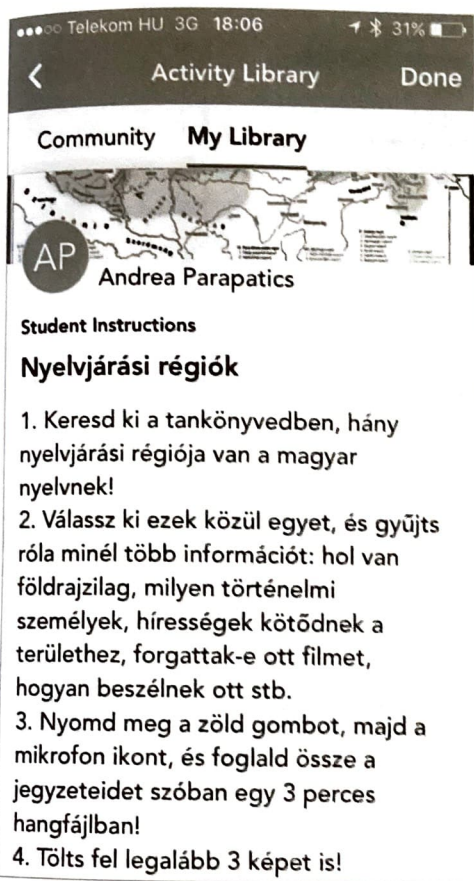
1. Készíts olyan mappát a portfóliódnak, amely már borítójával is kifejezi, milyen témával foglalkozik, és hogy mi a véleményed a nyelvi sokszínűségről!
2. Figyeld meg a környezetemben beszélőket, ismerősöket és ismeretleneket egyaránt! Ha valami érdekeset hallasz vagy látsz, jegyezd fel magadnak, vagy fényképezd le! Járj utána a könyvtárban vagy az interneten, mi lehet az oka, mit jelenthet! Gyűjteményedet minél szemléletesebben közöld (például térképen ábrázolva, ahol hallottad; fürtábrával stb.)!
3. Válassz ki egy nyelvjárási régiót a 10 közül, és mutasd be minél több szempontból: hol található földrajzilag, milyen történelmi személyek, hírességek, írók, költők kötődnek a területhez, milyen beszéd jellemzi a területet, forgattak-e ott filmet stb.

4. Járj utána a választott régió gasztronómiájának, és készíts mini szakácskönyvet legalább 3-4 jellemző ételéből, képekkel is illusztrálva! Ha lakik abban a régióban ismerősöd, rokonod, őt is megkérdezheted a receptekről.
5. Készítsd legalább 20 perces interjút egy vidéken élő családtagoddal, barátoddal! Kérdezd, amiről csak szeretnéd, rögzítsd a felvételt, és add be azt is. Ha nincs ilyen ismerősöd, keress felvételt az interneten! Gyűjtsd ki a számodra ismeretlen szavakat a beszédéből, és járt utána ezek jelentésének a szótárakban!
6. Mutasd be egy legalább 1,5 oldalas fogalmazásban, mit tanultál a fenti feladatokból, melyik volt a legnehezebb, melyik tetszett a legjobban, és mivel foglalkoznál még a témában szívesen!

Mindez még vonzóbbá tehető a tanulók számára úgy, ha a portfólió teljes mértékben elektronikusan jön létre a feladatok kiosztásától kezdve az azonnali visszajelzésen át a megosztásig és a végső értékelésig. Azok számára, akik a nyilvánvaló technikai nehézségek ismeretében is szívesen alkalmaznák a tanulói portfólió módszerét digitális környezetben is, számos ingyenesen elérhető okostelefonos applikáció áll rendelkezésükre. A következőkben azt mutatom be az egyik ilyen alkalmazás, a Seesaw használatán keresztül, milyen lehetőségekkel és előnyökkel jár, ha a hagyományos portfóliónál felsorolt feladatokat ezen a felületen keresztül adjuk ki, és kérjük benyújtásukat a tanulóktól. A program tanári felületén változatos módokon – írásban, hangos instrukciókkal, fotókkal, rajzzal, egyéb feltöltött fájlokkal és tovább vezető linkekkel – feladatokat hozhatunk létre, amelyeket tantárgyhoz, osztályhoz és azon belül konkrét tanulóhoz rendelhetünk (3. kép). A tanulók szintén különféle módokon oldhatják meg a feladatokat (ezt ki is jelölhetjük, de szabadon választhatóként is hagyhatjuk), amelyek beérkezését tanulóként nyomon követhetjük és értékelhetjük. Az alkalmazás lehetőséget ad csevegésre is, ha a tanulóban kérdés merül fel, és szülői regisztrációra, hogy ők is láthassák-hallhassák gyermekeik munkáit. A részben önálló, folyamatorientált, a tanulók saját munkavégzésén alapuló feladatok egyike lehet tehát környezetük beszédmódjának megfigyelése, amihez feltölthetnek jegyzetet vagy fotót, de akár hang- vagy videofelvételt, a szorgalmasabbak pedig térképen is jelölhetik, melyik településen találkoztak a jelenséggel. A határidő lehet néhány nap, de akár a témakörrel való foglalkozás utolsó napja is. Ezután következhet a nyelvjárási régiókkal való ismerkedés, ahol a szokásos írásos megoldás helyett kérhetjük a tanulók által különféle forrásokból gyűjtött információk képes szemléltetését és hangos összefoglalóját is, amelynek a rögzítését egy kezdő és egy záró gombnyomással (vagy inkább érintéssel) megtehetik, és

3. kép

4. kép

feltöltés előtt annyiszor vehetik újra, ahányszor csak akarják (4. kép). Így ez a feladat egyúttal a tanulók szóbeli szövegalkotási kompetenciáját is fejleszti – természetesen digitális kompetenciáik mellett. A lakóhelyük vagy szüleik származási helyének ételeiről szóló szakácskönyvet azonnal illusztrálhatják is az applikációban, például az általuk elkészített fogás fotójával. A családtaggal, ismerőssel rögzítendő interjú és feltöltése még egyszerűbbé válik a Seesaw-ban (lásd a hangos öszszefoglalót kérő feladatnál), a felvétel mellé pedig rövid jegyzet, reflexió készítését is kérhetjük a hallottakról. Egy nehezebb szorgalmi feladat lehet a tanulók saját írott szövegeinek (jegyzet, dolgozat, Messenger-üzenet stb.) vizsgálata nyelvjárási eredetű helyesírási hibáik után kutatva, miután megismerték környezetük hangtani sajátosságait (5. kép). Végezetül néhány további ingyenes alkalmazás, különféle fókusszal és lehetőségekkel: Sesame, Artsonia, Dreamdo Schools, ClassDojo, Edmodo; ezen kívül céltzottan e-portfólió feladatainak kiosztásához, feltöltéséhez, rendszerezéséhez, tárolásához és megosztásához használható a LiveBinders és a Bulb nevű honlap.

A nyelv területi változataival való ismerkedés formája és tartalma hosszú távon meghatározhatja a tanulók hozzáállását a regionalizmusokhoz. A bemutatott módszerek élményszerűvé tehetik a tananyag és annál jóval több információ elsajátítását a diákok számára. Az így kijelölt feladatok révén a tanulók a mindennapi életben is megtapasztalhatják, hogy a régiók nyelve több szinten is különbözhet egymástól és a köznyelvtől, és hogy ez a különbözőség strukturális szempontból nem rangsorolható. Fontos, hogy úgy érezzék: hasznos és releváns információkat szereznek az anyanyelvi órán (is), és a bemutatott ötletek ehhez az érzéshez kívánnak hozzájárulni. Az iskolai használatra fejlesztett applikációk további eszközöket és szintet visznek a tanításba, és alkalmassá teszik a tananyagot a digitalizált világba született gyerekek érdeklődésének a felkelésére. Használatuk sok energiát igényel a pedagógusoktól is, ez azonban kifizetődik a tanulóknak az adott témakörhöz és a tanuláshoz való pozitív viszonyulásában és így a tananyag elsajátításának a hatékonyságában.

5. kép

Válogatott irodalom

- Falus Iván – Kimmel Magdolna 2003. *A portfólió*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest.
- Hegedűs Attila 2005. *A változó nyelvjárás*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba.
- Jánk István 2019. *Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyartanári értékelésben*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- Kiss Jenő 2001. Az alkalmazott dialektológia: a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás. In: Uő. (szerk.) *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 145–156.
- Kiss Jenő 2017. A nyelvjárások. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 199–221.
- MNyA. = A magyar nyelvjárások atlasza 1–6. Szerk. Deme László – Imre Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.
- M. Nádasi Mária 2003. *Projektoktatás. Elmélet és gyakorlat*. ELTE BTK Neveléstudományi Intézet, Budapest.
- Parapatics Andrea 2011. Pozitívan a nyelvjárásokról – az iskolában is. *Anyanyelv-pedagógia* IV: 4. <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=347>
- Parapatics Andrea 2018. *Nyelvjárástani munkafüzet*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Parapatics Andrea 2019. Dialektusok és modernitás: új módszerekkel a nyelvjárásokról az iskolában. *Anyanyelv-pedagógia* XII, 1. <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=772>
- Parapatics Andrea 2020. *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.